

УДК 373.67(07)

I. I. ПАЦАЛЮК

**ЗАЛУЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЕТНОКУЛЬТУРИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

У статті охарактеризовано особливості декоративно-прикладного мистецтва як виразника етнокультури і як засобу її формування. Конкретизовано її залучення у практику роботи вчителя образотворчого мистецтва.

Ключові слова: етнокультура, декоративно-прикладне мистецтво, національне мистецтво, виховання.

И. И. ПАЦАЛЮК

**ПРИВЛЕЧЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ ЭТНОКУЛЬТУРЫ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНУЮ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ
ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА**

В статье дана характеристика особенностей декоративно-прикладного искусства как выразителя этнокультуры и как средства ее формирования. Конкретизировано возможности ее использования в практике работы учителя изобразительного искусства.

Ключевые слова: этнокультура, декоративно-прикладное искусство, национальное искусство, воспитание.

I. I. PATSALIUK

**ENGAGEMENT OF ETHNIC CULTURE VALUES INTO EDUCATIONAL ACTIVITY OF
VISUAL ART TEACHER**

The article deals with the characteristic of the peculiarities of decorative-applied art as the exponent of ethnoculture and means of its formation. It has been detailed its amenity in the practice work of the teacher of imitative arts.

Key words: ethnoculture, decorative-applied art, national art, education.

Формування національної культури особистості у сьогоднішніх умовах насамперед передбачає збереження культурної багатоманітності та культурної самобутності. Глобалізаційні процеси мають значний вплив на становлення масової (споживацької) культури. Засобом та середовищем протистояння цьому постає етнокультура як на особистісному рівні, так і на рівні держави.

Величезний пласт збережених сьогодні мистецьких творів є тією ланкою, яка сприяє усвідомленню національної приналежності. Саме тому є значна потреба використовувати етнокультурні надбання у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Однією із складових етнокультури є декоративно-прикладне мистецтво як виразник народної творчості України. У ракурсі навчально-виховної діяльності цей вид візуального мистецтва є найбільш важливим і ефективним засобом формування естетичної та духовної культури підростаючого покоління, засобом формування знань про багатовікову культурну спадщину власного народу. Це підтверджують дослідження науковців Є. Антоновича, В. Проціва, С. Свида [1], О. Ковальова, [2] В. Титаренко [7] та ін. На їхню думку, виховне і навчальне значення декоративного мистецтва у цьому плані незрівнянно більше, ніж інших видів образотворчого мистецтва, оскільки воно є своєрідним оберегом національної культури у повсякденній мобільності та відкритості життя суспільства. Декоративно-прикладне мистецтво

є найбільш рухомим і досить активно формує в людини сучасне естетичне ставлення до часу та дійсності, знаходить своє місце в усіх сферах пізнавально-практичної діяльності.

Народне мистецтво має незаперечне значення в естетичному вихованні школярів. Його особливості вивчаються на уроках образотворчого мистецтва, з ним дитина зустрічається фактично на кожному уроці під час навчально-виховного процесу в школі, у побуті. Широкий спектр функцій декоративного мистецтва, різноманіття видів дозволяє ефективно використовувати його як в естетичному вихованні школярів, так і при формуванні знань про етнокультурну спадщину нації. Крім того, доступність декоративного мистецтва дозволяє кожній дитині брати участь у художньо-практичній діяльності.

Мета статті – конкретизувати можливості залучення цінностей етнокультури у навчально-виховну діяльність вчителя образотворчого мистецтва.

Сформувані національну самобутність – це сформувані суб'єкта культури, «...що спирається на етнокультурну самобутність свого народу, генеруючи старі та породжуючи нові культурні форми, спрямовується не на артефакти культури, а на повноту культурного становлення себе, свого народу, відкриваючи для себе горизонти смислотворчого потенціалу міжкультурного діалогу, утвердження культури власного народу у загальнолюдській культурній скарбниці» [8, с. 290-291]. У цьому процесі важливу роль відіграє національне візуальне мистецтво як виразник культурної самобутності українського народу.

В Україні не лише вдалося зберегти народне мистецтво, але й на даний час відродити інтерес молоді до нього. Щоб не втратити цей інтерес, доцільно більш ґрунтовно реалізувати одне із основних завдань, які стоять перед педагогікою мистецтва сьогодні – виховання здатності до сприйняття цілісної картини світу; прагнення до збереження національної самобутності та культурної спадщини України як невід'ємної складової загальнолюдської культурної скарбниці [4; 5; 6].

Знання про особливості українського візуального мистецтва школярі в основному набувають на уроках образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі. Ці знання є однією із складових у формуванні етнічної культури особистості. Оволодіння ними сприяє стимулюванню пізнавальної активності, розвитку творчих здібностей, вдосконаленню навичок та умінь образотворчої діяльності тощо. Разом з тим школярі навчаються розуміти мову мистецтва як форму міжособистісного спілкування; розпізнавати почуття інших людей, різноманіття творчих проявів і бачень дійсності.

У програмах, розроблених для загальноосвітньої школи, візуальне етнокультурне мистецтво в основному виражене у темах, які розкривають багатство декоративно-прикладного мистецтва України. З одного боку – це є своєрідною передумовою для усвідомлення в майбутньому особливостей національної самобутності творів інших видів мистецтв, з іншого – знайомство з творами народної творчості пробуджує у дітей перші яскраві уявлення про свою країну, її культуру, сприяє прилученню до світу прекрасного.

Охарактеризуємо, як саме сутність та особливості декоративного мистецтва доцільно розглядати у школі.

Декоративно-прикладне мистецтво – частина пластичного мистецтва, твори якого, поряд з архітектурою, художньо формують навколишнє матеріальне середовище людини, вносять у нього естетичне начало. Сьогодні роботи майстрів декоративного мистецтва поділяються на безпосередньо пов'язані з архітектурою – монументально-декоративні (створення архітектурного декору, розписів, рельєфів, статуй, вітражів, мозаїк, які прикрашають фасади та інтер'єри, а також паркових скульптур), декоративно-прикладні (створення художніх виробів, призначених головним чином для побуту) та оформлювальні (художнє оформлення свят, експозицій виставок та музеїв, вітрин тощо).

Естетичний, художній та соціальний зміст творів декоративного мистецтва найбільш повно розкривається при сприйнятті їх у тому середовищі, для якого вони призначені. Декоративно-прикладне мистецтво охоплює ряд галузей творчості, спрямованих на створення побутових художніх виробів: різноманітний посуд, меблі, тканини, знаряддя праці, зброя та ін.. Поряд з поділом творів декоративно-прикладного мистецтва за їх практичним призначенням існує і класифікація галузей декоративно-прикладного мистецтва за матеріалом (метал,

кераміка, текстиль, дерево тощо) та за технікою виконання (різьблення, розпис, вишивка, вибивка тощо), оскільки важливу роль в декоративно-прикладному мистецтві відіграє конструктивно-технологічне начало та його безпосередній зв'язок з виробництвом: «Вирішуючи в сукупності практичні та художні завдання, декоративно-прикладне мистецтво, так само як і архітектура, належить одночасно до сфер створення і матеріальних, і духовних цінностей. Твори декоративно-прикладного мистецтва невіддільні від матеріальної культури відповідної епохи, тісно пов'язані з її побутовим життям, з тими чи іншими місцевими етнічними та національними особливостями, соціально-груповими та класовими відмінностями. Тому поняття «декоративна творчість» охоплює широкий спектр естетичних значень. Це творчість, пов'язана з життям речей, предметів у культурному контексті» [2, с. 33].

Як бачимо, усвідомлення суті декоративно-прикладного мистецтва відбувається через усвідомлення естетичної виразності його творів, оскільки ці твори несуть відомості про історичні, культурні, особистісні бачення прекрасного. Із цього слід починати прилучення до багатогранного світу декоративно-прикладного мистецтва.

Наступним, не менш важливим, є художні й практичні аспекти декоративної творчості, оскільки вони інтегруються в її естетичній характеристиці. У творах декоративно-прикладного мистецтва досить часто використовуються канони, знахідки, які в культурно-історичному плані були сформовані в рамках певних шкіл і традицій. Ці школи вже ніби «узаконили» і визначили історично той чи інший зв'язок художнього і практичного в предметі. Тому більш ніж доцільно використовувати канонічні зображення в образотворчій діяльності. Прикладом цього може бути писанкарство, петриківський розпис та ін.

Ще одним аспектом формування знань про етнокультуру є усвідомлення того, що декоративна творчість – це світ створення речей, що нас оточують, світ культури. Тому слід розуміти та використовувати у власній образотворчості ті особливості, що вирізняють декоративно-прикладне з-поміж інших видів образотворчого мистецтва.

Напевне, більше ніж інші види мистецтва декоративно-прикладне задовольняє духовні запити людей, одночасно створюючи художньо-утилітарні речі. Прості та доступні твори декоративно-ужиткового мистецтва, яскраві за формою та кольором, виразні, завдяки чому виникає естетична взаємодія, тісний зв'язок зі світом прекрасного та духовною пам'яттю свого народу. Можна сказати, що в декоративно-ужитковому мистецтві закладено гармонію існування людини та речей. Першою особливістю, що вирізняє його з-поміж інших видів мистецтв, є стилістичність – у творах декоративно-ужиткового мистецтва не існує прямої подібності з дійсністю, хоча основою зображення є реальні предмети чи їх форми. Другою особливістю є біфункційність цього виду мистецтва: лише у творах декоративно-ужиткового мистецтва поєднується утилітарні та естетичні функції. Художня якість визначається призначенням, яку виконує річ: гармонійне поєднання матеріалу, форми, конструкції, співвідношення частин та цілого, характер та міра декорування. Утилітарна – можливістю використання її у побуті.

Можна стверджувати, що такий підхід до вивчення декоративно-прикладного мистецтва сприятиме не лише глибокому усвідомленню цього виду мистецтва, а й дозволить сформувати чіткі уявлення про етнокультурні мистецькі традиції, особливості тощо. Більшою чи меншою мірою його дотримуються педагоги загальноосвітніх шкіл. Це підтверджує аналіз шкільної практики.

Програма школи з образотворчого мистецтва налічує значну кількість тем, присвячених вивченню декоративно-прикладного мистецтва. Спектр тем досить широкий – від вивчення елементарних витинанок, писанок, розписів тощо до засвоєння способів стилізації, формотворення, використання кольорових поєднань та ін., від ознайомлення з творчістю народних художників до створення власних робіт на основі асоціацій.

У процесі декоративної діяльності учні знайомляться з художнім образом, змістом, композицією, зображально-виражальними засобами, жанрами та художніми техніками. Як правило, практична діяльність дітей починається із виконання вправ для оволодіння засобами зображення різними матеріалами та засвоєння навичок та умінь декоративної діяльності у формі пізнавально-репродуктивної роботи. Формування навичок декорування є важливою

передумовою розвитку як творчих здібностей, так і основою формування уявлень про етнічні мистецькі особливості. Цій же меті підпорядковано і ознайомлення з кращими зразками декоративних мистецьких творів.

В загальному можемо сказати, що декоративно-прикладному мистецтву як виразнику національних особливостей відводиться значне місце у курсі вивчення образотворчого мистецтва. І це доцільно. На думку О. Ковальова, «заохочуючи дітей до кращого досягнення справді народного мистецтва світової та української культури, безпосередньо до самої творчості, педагог повинен формувати їхнє світосприйняття, розкривати красу навколишнього світу, допомагати учням жити багатим духовним життям, відкривати перед ними шляхи художнього розуміння дійсності» [2, с. 32]. Разом з тим кількість навчальних годин з предмета обмежена. Відповідно, не завжди вчителю вдається реалізувати навчально-виховні завдання, що ставляться до вивчення певних тем. Альтернативою може і повинна стати гурткова робота з декоративно-прикладного мистецтва, оскільки її особливості сприяють більш повному прилученню дітей до світу народної творчості.

Конкретизуємо переваги гурткової діяльності.

1. Сьогодні спектр гурткової діяльності вчителя образотворчого мистецтва досить значний – вишивка, кераміка, килимарство та ін. Важливим є те, що у процесі гурткової роботи вчитель має змогу врахувати та реалізувати особливості декоративного мистецтва того регіону, у якому проживають школярі. «У кожному регіоні чи місті під впливом природних чи кліматичних умов, особливостей побуту населення, характеру місцевої сировини та інших природно-історичних факторів виробляються свої природні прийоми виготовлення виробів. Переходячи із покоління в покоління, вони вдосконалювались в залежності від рівня розвитку культури і техніки» [7, с. 19].
2. Гурткова робота – процес безперервний. Вона не має фіксованих термінів завершення і послідовно переходить із однієї стадії в іншу від створення умов, сприятливих для творчої діяльності дітей та підлітків, до забезпечення їх співробітництва у творчому процесі та самостійній творчості, яка і формує потребу особистості у подальшому творчому сприйнятті світу. На думку Б. Кобзара, саме така діяльність дозволяє поширити і поглибити знання школярів, зміцнити набуті на уроках навички та вміння, розвинути здібності дітей, задовільнити їхні різнобічні інтереси, сформувані самостійність, організувати практичну суспільно-корисну діяльність, дозвілля дітей. У той же час вона дозволяє збільшити час цілеспрямованого педагогічного впливу на учнів [3].
3. Гурткова робота школярів базується на принципі добровільності, що говорить про інтерес учнів до неї, а це є запорукою більш глибокого вивчення і, відповідно, усвідомлення того, що вивчається.
4. Заняття у гуртках більш повно вирішують виховні завдання, що є не менш важливим, ніж навчання образотворчості. Ці виховні завдання підпорядковуються основним закономірностям виховної роботи:
  - обумовленість виховання суспільними потребами та умовами життя;
  - взаємозалежність виховання, навчання, освіти та розвитку особистості;
  - залежність виховання від вікових та індивідуальних особливостей учня.

Ці положення підтверджують доцільність занять у гуртках декоративно-прикладного мистецтва з метою більш повного прилучення школярів до кращих традицій народного мистецтва.

Підсумовуючи, можемо сказати, що декоративно-прикладне мистецтво є і виразником етнокультури, і засобом її формування. Ефективність навчально-виховної діяльності вчителя та учнів залежить від таких факторів: усвідомлення естетичної виразності творів декоративно-прикладного мистецтва, засвоєння канонічності зображень та уміння стилізувати, творити тощо. Ази етномистецьких знань закладаються на уроках образотворчого мистецтва. Спектр тем для вивчення є досить значним, але кількість годин з предмета не дозволяє більш ґрунтовно навчати дітей. Альтернативною формою роботи може стати гурткова діяльність педагога-художника, оскільки її особливості сприяють більш повному прилученню школярів до мистецьких цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є. А. Художні техніки у школі: навчально-методичний посібник для студентів художньо-графічних факультетів вищих навчальних закладів / Є. А. Антонович, В. І. Проців, С. П. Свид. – К.: ІЗМН, 1997. – 312 с.
2. Ковальов О. Декоративно-прикладне мистецтво у школі: навчальний посібник / О. Ковальов. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 144 с.
3. Кобзарь Б.С. Внеурочная воспитательная работа в школах и группах продленного дня / Б. С. Кобзарь. – К.: Рад.шк., 1984 – 175 с.
4. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Образотворче мистецтво. 2кл. / [Укладачі: Л. Любарська, Л. Вовк] // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 2 (44). – С. 8-11.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Образотворче мистецтво. 3кл. / [Укладачі: Л. Любарська, Л. Вовк] // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 3 (45). – С. 8-11.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (Образотворче мистецтво). К., 2001.
7. Титаренко В. П. Методика викладання декоративно-прикладної творчості / В. П. Титаренко. – Полтава, 2004. – 249 с.
8. [www.niss.gov/book /Krjsachenko/5-3-Ukr_Socium/pdf](http://www.niss.gov/book/Krjsachenko/5-3-Ukr_Socium/pdf), с. 290-291.